

Jožef Smej

Je stal pranger tudi pri gornjelendavski župnijski cerkvi?

Namesto udomačenega imena za kraj Grad na Goričkem v Prekmurju uporabljamo v pričujočem prispevku ime Gornja Lendava in pridevnik gornjelendavski, ustrezno izrazu Superior Lyndva (1394) in Felsewlyndwa (1498).¹ Gornja Lendava namesto Grad, tako navajajo ta kraj avtorji v svojih zgodovinskih razpravah.² V naslovu pričujočega prispevka je na koncu vprašaj. Na to vprašanje lahko odgovorimo pritrdilno, če upoštevamo faksimile tu objavljenega pisma gornjelendavskega župnika Jurija Geödiya z dne 17. novembra 1654, vendar z določenim pridržkom ali omejitvijo. Sramotilni steber pri gornjelendavski župnijski cerkvi namreč ni ohranjen, tudi se ne omenja v kanoničnih vizitacijah, kot je to primer v župniji Sv. Antona v Slovenskih goricah. Kanonična vizitacija vikarialne cerkve Sv. Antona v Slovenskih goricah z dne 3. oktobra 1617 pravi: »Crux alta rubeo colore depicta in medio caemiterii erigatur. Cathatasta infamis loco crucis illius pro tormento adulterorum extra caemiterium fiat« (»Z rdečo barvo poslikan visok križ naj se postavi v sredini pokopališča. Sramotilna mučilna priprava za mučenje prešuštnikov pa naj se s kraja, kjer bo stal križ, premesti na kraj zunaj pokopališča«).³ »Cypus«, sramotilna priprava za mučenje se omenja tudi pri Sv. Benediktu v Kančevcih (o tem več pozneje).

Imena sramotilnih stebrov

Najbolj pogosto ime je »pranger« ali tudi »prangar«. Slovenski etimološki slovar razlaga to besedo takole: Nekdaj sramotilni steber, h kateremu so postavljali ali privezovali ljudi za kazen. Ime je prevzeto iz srednjevisokonemškega »pranger« ali »branger«, iz česar se je razvilo nemško »Pranger«. To je prek latiniziranega »prangerium« izposojeno iz srednje-spodnjenemškega »prenger«, kar je izpeljanka iz »prangen«, v srednjevisokonemškem »phrengen« in pomeni »stiskati«, »vezati«.⁴ Madžarska izpeljanka iz »pranger« se glasi »pellen-gér«. Morda župnik Geödi v svojem pismu ni upal zapisati ime »pranger«, ker je bil takrat v navadi priimek »Pranger«.⁵ Madžarski viri uporabljajo tudi izraze »szégyenfa«, »szégyenkö«, »szégyenoszlop«; njihovi razlagalni slovarji imajo ob teh besedah kratico »Tört«, kar pome-

¹ Prim. Ivan Zelko, Prekmurje do leta 1500, Historična topografija Slovenije I. Pomurska založba, Murska Sobota 1982, 40–41.

² Prim. Darja Kerec, Prekmurska zavest in slovenstvo, v: Zgodovinski časopis 57 (2003) 1–2, 66.

³ Prim. Visitatio tertiae filialis seu vicarialis ecclesiae ad S(anctum) Antonium in Collibus Sclavonicis facta 3. octob(ri)s anno 1617 (Vizitacija tretje podružnične ali vikarialne cerkve Sv. Antona v Slovenskih goricah, opravljena 3. oktobra leta 1617), v: Acta Ecclesiastica Sloveniae 5, Ljubljana 1983, 144–145.

⁴ Prim. Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1997, 482–483.

⁵ Prim. Visitatio Canonica Parochiae Fölsö Lendvensis (...) anno 1756, die 17. Septembris peracta (Kanonična vizitacija gornjelendavske župnije z dne 17. septembra 1756): »Capella Publica Beatissimae Virginis Dolorosae in Fölsö Lendva (...). Eremita ad hanc Capellam est Augustinus Pränger, cujus graviter repraehensi emendatio speratur«, pag. 1387 (»Javna kapela preblažene Device, Žalostne Matere Božje, v Gornji Lendavi (...). Puščavnik pri tej kapeli je Avguštin Pränger. Upamo, da se bo poboljšal, potem ko je bil ostro opomnjen«, str. 1387).

ni, da gre za zgodovinske pojme: »sramotilni kol«, »sramotilni kamen«, »sramotilni steber«. Ustavili smo se posebej pri madžarskih imenih, ker je Geödi pisal pismo v madžarščini. Za »pranger« uporablja slovaščina isto besedo kot slovenščina: »sramotilni steber«.⁶

Latinski izrazi: »prangerium«, »palus infamans« (»sramotilni kol«), »columna infamiae« (»steber sramote«) in »cathatasta infamis«. Izraz »cathatasta« je v zvezi z latinsko besedo »catasta, ae f«; prvotno je ta izraz pomenil oder, kamor so postavljali na ogled sužnje, ki so bili naprodaj, pozneje pa mučilno pripravo.⁷ Potemtakem lahko »cathatasta infamis« prevedemo takole: »sramotilna mučilna priprava«.

Dejanja, kaznovana s prangerjem

Med najbolj pogostimi kaznivimi dejanji navajajo viri naslednja: prešuštvo (adulterium), splav, detomor, bigamija, krvoskranstvo, posilstvo, zvodništvo, sklenitev zakonske zveze kljub prepovedi, homoseksualnost, nečistovanje, spolni odnosi kakor tudi nosečnost med neporočenimi.⁸ Prav ta slednji delikt pride v poštev v Geödijevem pismu.

Zgodovinsko okolje Geödijevega pisma

Jurij Geödi je bil protestantski predikant pri gornjelendavski župnijski cerkvi, in sicer v letih od 1651–1655.⁹ Zemljiški gospod Peter Széchy je leta 1672 dal odstaviti zadnjega predikanta in gornjelendavsko cerkev zopet izročil katoličanom.

Zemljiški gospod, kateremu Geödi pisno odgovarja, je bil grof Adam de Batthyány (1609–1659); oskrbnik rakičanskega gradu pa je bil Blaž Temlin (ohranjenih je veliko Temlinovih pisem, ki jih je pisal grofu A. Batthyányu, posebej glede turškega plenjenja. Temlin je stanoval v Rakičanu, Batthyány pa v Németh Újváru (Güssing)).

V Bodoncih je bila podružnična cerkev sv. Lenarta. Omenja se že leta 1627.¹⁰ Za njeno popravilo bi bil moral Jurij Peterman iz Bodonec plačati šest forintov.

Morda so imeli neke vrste »cippus« tudi pri gornjelendavski cerkvi, kot je bilo to pri Sv. Benediktu v Kančevcih. »Cippus« ustreza grški besedi »kyphos« ali »kyphon«, tj. ukrivljena lesena priprava, s katero so kaznovali in sramotili delinkvente. »Cippus« je ukrivil delinkventa in potem so tako ukrivljenemu vklenili roke in noge. Tako so na primer leta 1779 pri Sv. Benediktu v Kančevcih hoteli vinjeni ljudje vkleniti v »cippus« (»in Cypum includere«) puščavnika Feliksa Pergerja.¹¹

⁶ Prim. Richard Horna, *Der Pranger in der Tschechoslowakei*, Leykam Verlag Graz, 1965, 45.

⁷ Prim. Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde und J. B. Hofmann I., Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1982, 181.

⁸ Franci Strmecki, *Izvajanje sramotilne kazni s sramotilnim stebrom in ostalimi oblikami prangerjev*. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Diplomski naloga, Maribor, december 2001, 25.

⁹ Ivan Kolenc, *Zgodovina župnije Marije vnebovzete pri Gradu*, tipkopis, 1956, 6. Tipkopis je skupaj z drugimi tipkopisi zvezan v zvezek s trdimi platnicami. Naslov zvezka: *Zgodovina župnij soboške dekanije*, 1956. Dekanijski arhiv Murska Sobota. Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, Grad 2004, 63–64.

¹⁰ Ivan Zelko, *Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju*. Vizitacijski zapisnik iz leta 1627, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 44 (1973) 121–123: »Vizitacija gornjelendavske cerkve, opravljena 16. julija 1627 (...). H gornjelendavski župnijski cerkvi pripadata dve podružnici. Prva je Kozma-Damijan (...). Druga podružnica je Sv. Lenart. K tej pripadajo štiri vasi: Bodonci, Zenkovci, Beznovci, Tivadarovci (Vadarci).«

¹¹ Prim. Jožef Smej, *Težave in skrbi Mikloša Küzmiča kot vicearhidiakonovega namestnika v letu 1779*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69 (1998) 125–126.

1654. XI
17.

Illijom Dni Dni Comis milhi egubijomd

Sok iokkal in agofesl, allija jstom Ngeed

At Nagod ralyt vit leuvt sub dato s- Die Currentis Mensis Jno

BANKA LEVICA L. JIRMEK

Qodonezon takya Petroman Giorgi mui jobaxya yasala vaxst. allaxatos engedstomel ratorn, de a dolig sokkal kilombon vajion
hugi som az mint vedit informalta. Mardel en som haxasa nom montem.
som uter nom habovattam, haxom az loiz, lakuan az in haxanal,
az eduxji agromyax gonovulle elt, es mojis agofieome. Mdelit
az vandaxtas frimt loj vaxarax haxent az it velle qilli Londui
srent lojahat, hugi mint ofeli vaxatatan spondj. Jonofaxto vone
az lojahat vaxatatan, es kiniozjio lomo engedstomel az haxatogax.
v: hat ofite adni az mliv: ofaxadax vax, abax angiduan a haxax.
kiniozjio, hugi az domet kikolax srent Lenaxi Templovt
epioth vaxa, embax vaxatagaxax. de Petroman Giorgi vix adaxm
mox adni az hat ofite vax haxatax del srent, az mint magax oblagal
ta Melidani gonovilleit leuvt altax mogx talaxa slab a haxax. mal
tozia az it velle haxaxax haxaloma avra, hugi magax kaxit, axfle
buntaxot mogx agofaxax, axon haxiuax a dnuo gonovilleit vaxat.
vaxaxji buntaxot, anival inkab il vaxaxotax ax vax gonax lot dnuil
Petroman Giorgi magax axox slab talaxatax illeio. Jaxto, sehat
nom mindon dnuil ofit haxal ofli delyjis mli mind vaxax
vaxot vaxo vaxom hoxa, hugi az illeion vaxitax ki kaxaxom, fto
xul nomis vaxaxom. Nagaxt vaxigx allaxatogax hoxom, fto
illeion vaxatolaxt gonovilleit dnuil vaxot buntotitox hugi az
gonov vax inkab vaxatata az emolox. vaxot buntotitox hugi az
mind az vaxaxotax. Jrentul vaxi bii justalomat vaxen vaxot
Nagaxt koxis vaxotax vaxot oblatomax. Data / in vaxotax
Superior dnuil. Die 17 Jno A. 1654.

Eiusdem Illijom. S. Vrd.

Humilimus Servus
Georgius Gedli paschus
(Signature)

Geódi se v nasprotju s protestantskimi pastorgji podpiše »parochus« (župnik) in ne »ecclesiastes« (pridigar).¹²

V tistem času (1654) gospodujejo nad Prekmurjem še Turki, tako da so prebivalci morali plačevati davek Turkom in grofom (bitka pri Monoštru je bila slabih deset let pozneje, 1. avgusta 1664).

Tu objavljamo najprej Geódijevo pismo v prevodu, nato pa še faksimile pisma. Iz pisma je tako rekoč razvidno, da gre za neko sramotilno mučilno pripravo: »... cerkveni cehmeštri so ga po od starodavnih dni udomačenem običaju (...) neke nedelje privedli h gornjelendavski župnijski cerkvi (...). Jurij Peterman pa je (...) občinstvo vztrajno, ponižno in mило prosil, naj tega njegovega mlajšega brata nikar tako zelo ne osramotijo.«

Pismo¹³ se v celoti glasi takole:

Presvetli gospod, meni milostljivi gospod grof!

Bog naj blagoslovi Vaše blagorodje z mnogimi dobrinami in zdravjem.

Pismo, ki ga je Vaša milostljivost pisala 5. dne tekočega meseca novembra glede pritožbe Vašega podložnika Jurija Petermana, stanujočega v Bodoncih, sem pokorno prejel. Zadeva pa je povsem drugačna, kakor Vas je imenovani o njej informiral. Jaz namreč sploh nisem šel na njegov dom, niti ga nisem vznemirjal ali nadlegoval. Pač pa se je njegov mlajši brat, ki živi v njegovi hiši, nesramno spečal z ovdovelo žensko, ki je z njim tudi zanosila. Ko so to zvedeli cerkveni cehmeštri, so ga po od starodavnih dni udomačenem običaju in strogorednosti neke nedelje privedli h gornjelendavski župnijski cerkvi, da bi za svoje nesramno početje prejel zasluženo kazen, in sicer javno pri cerkvi. Jurij Peterman pa je prihitel k cerkvi in navzoče občinstvo vztrajno, ponižno in mило prosil, naj tega njegovega mlajšega brata nikar tako zelo ne osramotijo. Dejal je, da je rajši pripravljen dati šest forintov za gradnjo kake cerkve. To svojo obljubo je tudi s prisego potrdil. Občinstvo je njegovi prošnji ugodilo in njegovega mlajšega brata pomilostilo. Ko so preteklo spomlad začeli temeljito obnavljati podružnično cerkev svetega Lenarta, so Jurija Petermana opomnili na njegovo obljubo, toda on ni hotel dati omenjenih šest forintov. Zato so dali pripeljati njegova kola, kmečki voz, kot se je bil pisno obvezal rakičanskemu grajskemu oskrbniku. Cerkvena občina je namreč našla še več prejšnjih Petermanovih dolgov, zato mu je sedaj vse to namesto denarne terjatve vračunala. Od vsega začetka namreč ima tukajšnja cerkvena občina oblast, da sama opravi tovrstna kaznovanja in pri tem gre mirno mimo pravic zemljiškega gospoda. Sicer pa, milostljivi gospod, če takšni nemoralneži ne bi bili po cerkveni plati kaznovani, bi se bilo nedostojno nesramno življenje še bolj razpaslo (posebej še ker je bil tudi Jurij Peterman sam pred leti na podobnem slabem glasu, saj vendar ne gre, da bi se vsako leto pri tej ali oni hiši zgodila podobna pregreha). Vse to počenjajo le pozemeljsko čuteči ljudje, cerkveni možje pa z vsem tem obračunavajo. Milostljivi gospod, moja služba mi je narekovala in mi narekuje, da takšne pregrehe javno ožigosam, več kot pa to ne morem narediti. Vašo milostljivost pa ponižno prosim, da takšne pritožnike tudi po svojem oskrbniku kaznujete, da se ta nesramni greh v ljudeh kar najbolj zatire, in sicer sedaj in v prihodnje.

¹² Štefan Küzmič (1723–1779), prekmurski pisatelj, se je podpisoval kot »ecclesiastes Surdensis«, »pridigar v Surdu«.

¹³ Pismo ima oznako »Batthyány Herceg Leváltár Körmend« (»Arhiv knezov Batthyanyijev, Körmend«). Nahajališče: Mestni županijski arhiv, Sombotel.

Vaše blagorodje naj prejme od Boga obilno nagrado in naj Vas ohranja v ljubem zdravju, in sicer v korist in varstvo države.

Datae (sc. Litterae – op. J. S.) in Parochia Superioris Linduae

Die 17 No(vem)br(is) A. 1654 (Dano v župniji Gornja Lendava, dne 17. novembra 1654)

*Eiusdem Ill(ustri)s(i)mae
D(ominationis) V(est)rae*

*Humilimus Servus
Georgius Geödi parochus m.p.*

Istega Vašega presvetlega gospostva

*Ponižni sluga
Jurij Geödi, župnik s.r.*

Zusammenfassung

Stand der Pranger auch bei der Pfarrkirche von Gornja Lendava?

Jožef Smej

Georg Geödi, protestantischer Pastor in Gornja Lendava (Grad) von 1651 bis 1655, schrieb am 17. November 1654 an den Grafen Adam von Batthyány (1609–1659) bezüglich der Beschwerde Georg Petermans, des batthyánischen Untertanen, wohnhaft in Bodonci. Peterman beschwerte sich, dass ihm die Kirchenräte von Gornja Lendava den Wagen gepfändet hätten. Die erwähnten Kirchenräte haben nämlich nach der althergebrachten Sitte den jüngeren Bruder Petermans an einem Sonntag zur Pfarrkirche von Gornja Lendava geführt, dass er dort infolge seiner unverschämten Tat bestraft und beschämt würde. Er verkehrte nämlich geschlechtlich mit einer verwitweten Frau wobei sie schwanger wurde. Für diese abscheuliche Tat sollte er öffentlich bestraft und in Schande gebracht werden. Georg Peterman aber bat die anwesenden Kirchenräte: sie sollen seinen anwesenden Bruder nicht so öffentlich beschämen. Er sagte, dass er lieber bereit sei, 6 Forint zu geben für den Ausbau irgendwelcher Kirche. Dieses eigene Versprechen bestätigte er auch durch den Schwur. Das Publikum gab seiner Bitte statt und begnadigte seinen Bruder.

Als man im Frühling 1653 die Filialkirche Sveti Lenart in Bodonci gründlich zu erneuern begann, ermahnte man Georg Peterman, er möge und solle sein Versprechen erfüllen, er wollte aber die erwähnten 6 Forint nicht hergeben. Deshalb haben sie seinen Wagen gepfändet. Die Pfarrgemeinde fand nämlich auch noch mehrere Schulden Petermans, deshalb hat sie anstatt des Bargeldes diese Forderung durch die Konfiskation des Wagens eingerechnet. Schon von allem Anfang an war die Pfarrgemeinde derartige Bestrafungen zu vollziehen berechtigt, obwohl sie die Rechte des Lehensherrn dabei umging.

Geödi betonte dem Grafen, dass solche sittenlosen Männer öffentlich bestraft werden müssen, sonst würde sich dieses schamlose, unverschämte Leben noch mehr verbreiten, besonders, weil auch Georg Peterman in üblem Ruf stand.

Der Graf möge derartige Beschwerdeinleger durch seinen Verwalter von Rakičan, Blaž Temlin, bestrafen. Das soll geschehen, dass man derartig abscheuliche Sünde vollkommen und gründlich verhindert.

Auf Grund dieses Briefes Geödis behandelt der Autor in dem vorliegenden Artikel den Pranger und die mit dem Aussetzen am Pranger bestrafte Missetaten.

Er lässt noch zu, dass es möglich sei, dass der Pranger auch bei der Pfarrkirche von Gornja Lendava gestanden habe.

Eine ähnliche Schandvorrichtung »Cippus«, ein hölzernes Werkzeug zum Krummschließen und Foltern von Missetätern, stand nämlich bei der Pfarrkirche Sv. Benedikt in Kančevci.